

Особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів у контексті вищої професійної освіти

У статті розкрито суть поняття суб'єктності майбутніх психологів як інтегральної властивості особистості, яка полягає у позитивному самоставленні, відчутті авторства власного життя та усвідомленні відповідальності за його здійснення, у здатності до рефлексивності й прагненні до самоактуалізації та саморозвитку. Обґрунтовано важливість розвитку суб'єктних якостей, які складають фундамент професійної діяльності психолога. Представлені результати дослідження самоактуалізації як інтегративного показника суб'єктності майбутніх психологів. Проаналізовано динаміку показників самоактуалізації в процесі навчання у виші, особливості взаємоз'язку рівня самоактуалізації з показниками осмисленості життя.

Ключові слова: суб'єктність, суб'єктний потенціал, суб'єктність майбутніх психологів, суб'єктні якості, професійне самовизначення, професійне становлення майбутніх психологів, рівень самоактуалізації особистості майбутніх психологів, осмисленість життя.

Стаття посвящена раскрытию сущности понятия субъектности будущих психологов как интегрального свойства личности, которое предусматривает позитивное самоотношение, ощущение причастности к созданию собственной жизни, осознание ответственности за неё, способность к рефлексивности, стремление к самоактуализации и саморазвитию. Аргументирована значимость развития субъектных качеств, которые являются основой профессиональной деятельности психолога. Представлены результаты исследования самоактуализации как интегрального показателя субъектности будущих психологов. Осуществлен анализ динамики показателей самоактуализации в процессе обучения в вузе, особенности взаимосвязи уровня самоактуализации с показателями осмысленности жизни.

Ключевые слова: субъектность, субъектный потенциал, субъектность будущих психологов, субъектные качества, профессиональное самоопределение, профессиональное становление будущих психологов, уровень самоактуализации личности будущих психологов, осмысленность жизни.

Постановка проблеми. Сьогодні, у час гуманізації та гуманітаризації освіти, досить актуальним є розгляд такої важливої властивості особистості, як суб'єктність. Зокрема вітчизняні

представники суб'єктного підходу (О.Ф.Бондаренко, З.С.Карпенко, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко) стверджують, що суб'єктність притаманна людині від народження і в найпростішій своїй формі існує у вигляді суб'єктного потенціалу, який актуалізується в онтогенезі та найвищого рівня свого розвитку сягає в самосвідомості. Особливої уваги проблема суб'єктності, активного ставлення людини до свого розвитку набуває на етапі професійного самовизначення. Саме суб'єктні якості складають фундамент професійної діяльності психолога.

У контексті нашого дослідження суб'єктність майбутніх психологів визначається як інтегральна властивість особистості, яка полягає у позитивному самоствавленні, відчутті авторства власного життя та усвідомленні відповідальності за його здійснення, у здатності до рефлексивності і прагненні до самоактуалізації та саморозвитку.

Інтегративним показником суб'єктності є рівень самоактуалізації майбутніх психологів. Саме тому **метою** нашого дослідження стало експериментальне дослідження особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів на етапі їх професійного становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку А.Маслоу, потреба в самоактуалізації – прагнення людини максимально реалізувати свій потенціал здібностей, щоб “бути тим, ким вона може стати” посідає найвище місце у мотиваційній сфері особистості [1]. Прагнення до самоактуалізації, за своєю суттю, є прагненням до самоствердження за рахунок прояву, специфічного включення цілого набору особистісних функцій: рефлексії, колізійності, мотивації, опосередкування, смислотворчості, створення власної картини світу тощо. Самоактуалізовані особистості, які є прикладом нормального розвитку, максимально повно втілюють свою людську сутність [1].

О.В. Татенко зазначає, що основним способом розвитку зрілого індивіда як суб'єкта психічної активності стає вчинок – індивідуально і соціально творчий акт свідомої сутнісної самоактуалізації людини, який передбачає “боротьбу за втілення задуманого і саме його втілення як таке” [3, с. 28].

О.Ф. Яценко в узагальненому плані визначає самоактуалізацію як психічне явище (яке можна трактувати як процес, стан, інтенцію-метапотребу, результат і властивість особистості), яке перебуває в реципрокних стосунках з самопізнанням та самоудосконаленням і сприяє керуванню не тільки потенціальними здібностями, але й усіма рівнями психіки та формами свідомості

особистості, а також забезпечує соціальну “результативність” особистості [5].

На думку дослідників І. Гілевої, В. Карнаухова, студенти, які прагнуть самоактуалізації власного потенціалу, повинні проявляти такі свої якості, як виражена орієнтація у часі, здатність до самопроєктування, цілепокладання, мотивованість на досягнення успіху в своїх починаннях [4].

Самоактуалізованість як інтегральний показник суб’єктності майбутніх психологів характеризує їх здатність до усвідомлення та використання власних можливостей, прогнозування зміни власної позиції у реальному житті.

Виклад основного матеріалу. Особливості самоактуалізації особистості студентів-психологів ми досліджували за допомогою Самоактуалізаційного тесту (САТ) (М.В. Кроз, Л.Я. Гозман) [2]. У експериментальному дослідженні, яке проводилося з 2006 до 2008 року, брали участь 237 обстежуваних – студентів спеціальності “Психологія” Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (n=144) та Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (n=93). З них 89 – студенти першого курсу, 79 – студенти другого курсу та 69 – студенти п’ятого курсу.

Основне призначення Самоактуалізаційного тесту (САТ) – визначення індивідуальних проявів самоактуалізації особистості. Тест складається з переліку 126 пунктів, кожен з яких включає два альтернативних судження ціннісного чи поведінкового характеру й описує різні установки та особливості ставлення людини до світу, до інших людей і до самого себе. Завдання обстежуваного полягає в тому, щоб обрати з двох суджень те, яке “найбільшою мірою відповідає його уявленням чи звичному способу поведінки” [2, с. 358].

Під час обробки одержаних даних весь масив відповідей розподіляється за 14 шкалами, з яких 2 основні, а 12 – додаткові: **1) компетентність у часі; 2) підтримка; 3) ціннісні орієнтації; 4) гнучкість поведінки; 5) сенситивність (чутливість) до себе; 6) спонтанність (здатність вільно виражати свої почуття і поведінку); 7) самоповага; 8) самоприйняття; 9) уявлення про природу людини; 10) синергія (суб’єктивна можливість співпраці з навколишнім світом); 11) прийняття власної агресії; 12) контактність; 13) пізнавальні потреби; 14) креативність.**

Аналіз показників за шкалами тесту свідчить про середній рівень реалізації прагнення до самоактуалізації у майбутніх психологів (табл. 1). Зокрема, найвищі показники отримано за

шкалами “Синергія” (62,7%), “Самоповага” (61%), “Уявлення про природу людини” (59,3%), “Ціннісна орієнтація” (57,5%). Це свідчить про те, що більшість досліджуваних проявляють схильність до цілісного сприймання світу, до позитивного розуміння як природи людини загалом, так і властивостей власного характеру; надають перевагу цінностям особистості, котра самоактуалізується.

Таблиця 1

**Розподіл показників за шкалами САТ
у студентів – майбутніх психологів (n=237)**

Шкали	Одержані результати (%)			
	I курс	II курс	V курс	Уся вибірка
Компетентність у часі	49,3	43,5	52,2	48,2
Підтримка	54,4	50	55	53,1
Ціннісна орієнтація	60,1	53,4	58,9	57,5
Гнучкість поведінки	53	50,5	55,9	53
Сенситивність до себе	54,8	49,3	55,4	53,2
Спонтанність	57,2	50,9	55,4	54,6
Самоповага	63,53	54,33	65,4	61
Самоприйняття	47,8	44,3	53,1	48,8
Уявлення про природу людини	62,2	58,2	56,9	59,3
Синергія	69,9	58,7	58,1	62,7
Прийняття агресії	51,6	50,4	52,3	51,4
Контактність	49	45,4	49,8	48
Пізнавальні потреби	52,2	46,2	52,6	50,3
Креативність	52	46,1	50,5	49,6

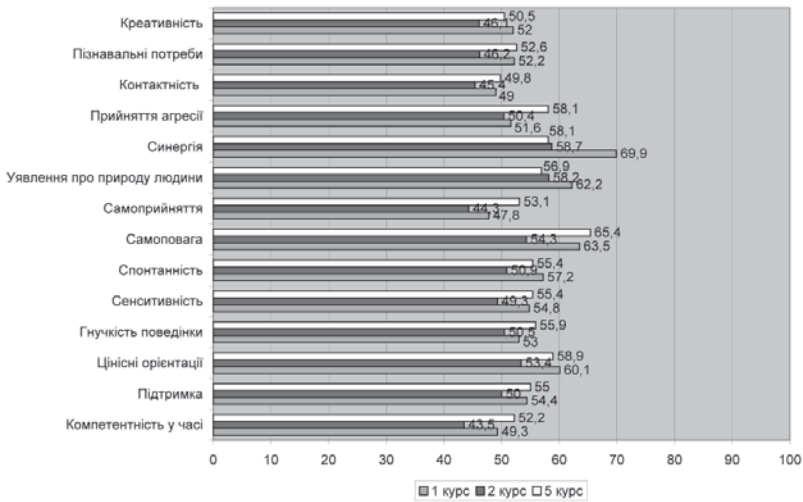
На рівні середніх значень (55-56%) знаходяться показники за шкалою “Спонтанність” (54,6%), що вказує на недостатній рівень розвитку в студентів уміння спонтанно і безпосередньо виражати свої почуття.

Достатньо низькі показники за шкалами “Компетентність у часі” (48,2%), “Самоприйняття” (48,8%), “Контактність” (48%) означають орієнтацію досліджуваних лише на один з часових проміжків (минуле, теперішнє, майбутнє) або дискретне сприймання свого життєвого шляху.

Порівняльний аналіз одержаних результатів засвідчує, що показники самоактуалізації студентів першого, другого та п’ятого курсів суттєво відрізняються (рис. 1).

Зокрема, показники за шкалами “Компетентність у часі”, “Підтримка”, “Гнучкість поведінки”, “Сенситивність до себе”, “Самоповага”, “Самоприйняття”, “Прийняття агресії”, “Контакт-

ність”, “Пізнавальні потреби” суттєво знижуються на другому курсі. Вже на п’ятому курсі вони є вищими, ніж на першому і на другому курсах. Дещо інша тенденція спостерігається у зміні показників за шкалами “Ціннісна орієнтація”, “Спонтанність”, “Креативність”. Тут після зниження на другому курсі показники випускників зростають, але не перевищують показників першокурсників. Показники за шкалами “Уявлення про природу людини” та “Синергія” знижуються від першого до випускного курсів (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл середніх значень окремих шкал самоактуалізації у студентів – майбутніх психологів (n=237)

Зупинимось на детальному аналізі показників за шкалами. Так, за шкалою “Компетентність у часі” виявлено низькі показники (48,2% усієї вибірки), які помітно знижуються на другому курсі (43,5%) і є значно вищими на п’ятому (52,2%), хоча й не досягають оптимального рівня (55-56%) (рис. 1). Це свідчить про те, що для досліджуваних студентів як на першому, так і на випускному курсі навчання характерна орієнтація лише на один проміжок часової шкали (минуле, теперішнє чи майбутнє), низький рівень самоактуалізації.

Для того, щоб прослідкувати, наскільки рівень самоактуалізації обстежуваних пов’язаний з показниками осмисленості життя, ми здійснили кореляційний аналіз відповідних даних (табл. 2).

Кореляційні зв'язки між показниками осмисленості життя і шкалою “Компетентність у часі” (САТ)

Шкали САТ		Шкали СЖО					
		СЖО-взагалі	Цілі	Процес	Результат	Локус-Я	Локус-життя
“Компетентність у часі”	I курс	0,258	0,186	0,310	0,222	0,195	0,263
	II курс	0,243	0,169	0,115	0,333	0,198	0,251
	V курс	0,653	0,419	0,656	0,654	0,521	0,551

- кореляція значуща на рівні $P \leq 0,01$
 – кореляція значуща на рівні $P \leq 0,05$
 – кореляція незначуща

Як бачимо з таблиці 2, на п'ятому курсі показники за шкалою “Компетентність у часі” високо корелюють з усіма показниками осмисленості життя. На першому курсі високу кореляцію рівня самоактуалізації спостерігаємо лише з показником осмисленості процесу життя і слабкий кореляційний зв'язок із загальною осмисленістю життя, осмисленістю минулого та локусу контролю життя. Відсутній кореляційний зв'язок з показниками осмисленості майбутнього та локусу контролю себе. На другому курсі рівень самоактуалізації студентів високо корелює з показниками осмисленості минулого, слабка кореляція прослідковується з показниками загальної осмисленості життя та локусу контролю життя. А з показниками осмисленості майбутнього, теперішнього та локусу контролю-Я – кореляційний зв'язок відсутній. Очевидно, низький рівень самоактуалізації обстежуваних пов'язаний з недостатнім рівнем загальної осмисленості життя, дискретним сприйманням свого життєвого шляху.

Про залежність досліджуваних, їх схильність до конформності та несамостійності свідчать низькі показники за шкалою “Підтримка” (53,1%). Зокрема, у обстежуваних першого та другого курсів вони дорівнюють 54,4% та 50% відповідно. У п'ятикурсників показник за даною шкалою досягає середнього рівня (55%) і вказує на їхнє прагнення до незалежності у власних вчинках, намагання керуватися власними цілями, переконаннями, установками та принципами. Оптимального рівня досягнуто студентами

першого (60,1%) та п'ятого (58,9%) курсів за шкалою "Ціннісна орієнтація" (табл. 1). А отже, можна стверджувати, що більшість першокурсників та випускників приймає цінності, притаманні самоактуалізованій особистості. Однак показники за шкалою "Гнучкість поведінки" підтверджують, що п'ятикурсники реалізують дані цінності у власній поведінці (55,9%), а першокурсники лише приймають їх (53%). Значно нижчі показники за цими шкалами у другокурсників (53,4% та 50,5%) свідчать про недостатній рівень прийняття та реалізації названих цінностей.

Показники за шкалою "Сенситивність до себе" у студентів першого (54%) та п'ятого (55,4%) курсів знаходяться на середньому рівні і вказують на недостатній рівень усвідомлення та розуміння власних потреб і почуттів, невміння відчувати та рефлексувати їх. Однак дещо вищі показники за шкалою "Спонтанність" у цих студентів (57,2% та 55,4% відповідно) визначають їхню здатність спонтанно та безпосередньо виражати свої почуття. Низькі показники за названими шкалами у студентів другого курсу (49,3% та 50,9%) вказують на недостатній рівень усвідомлення власних почуттів, невміння поводитися природно, розкуто, виявляти свої емоції.

Достатньо високими є показники за шкалою "Самоповага" у досліджуваних першого та п'ятого курсів (63,53% та 65,4%). Це свідчить про здатність студентів цінувати свої достоїнства, позитивні якості, поважати себе. Водночас, значне зниження показників за шкалою "Самоприйняття" у першокурсників (47,8%) свідчить про невміння приймати свої недоліки. А для п'ятикурсників (53,1%) це є свідченням того, що очікуване входження в ситуацію самостійної професійної діяльності супроводжується відкриттям нових можливостей професійної самореалізації, необхідністю побудови нових професійних планів і прагненням до їх активного здійснення. Очевидно, молоді люди в процесі здійснення навчально-професійної діяльності прагнуть вийти за межі своїх можливостей, оволодіти новими прийомами роботи, поглибити власні знання, удосконалити вміння шляхом самозміни, яка залежить в основному від власних зусиль. Низькі показники за цими шкалами у досліджуваних другокурсників (54,33% та 44,3%) свідчать про недостатньо високу самооцінку своїх особистісних і професійних якостей, що є особливо важливим для випускників на старті їхньої професійної кар'єри.

Показники за шкалою "Уявлення про природу людини" у досліджуваних студентів першого, другого та п'ятого курсів є достатньо високими (табл. 1) і свідчать про схильність загалом

позитивно сприймати природу людини. Однак можна помітити деяке зниження цього показника до п'ятого курсу (56,9%).

Показники шкали "Синергія" знаходяться на достатньо високому рівні в усіх досліджуваних, але знижуються від першого (69,9%) до п'ятого курсу (58,1%). Це вказує на те, що до завершення навчання у майбутніх психологів знижується рівень цілісного сприймання світу і людей, знижується довіра до них, а відтак – очікування від них підтримки і допомоги.

Низькими показниками представлена шкала "Прийняття агресії" (51,6%). А отже, більшість досліджуваних не сприймає своє роздратування, гнів та агресивність як природні людські прояви. На недостатнє вміння майбутніх психологів швидко встановлювати глибокі та міцні емоційно насичені контакти з іншими людьми вказують низькі показники за шкалою "Контактність" (49%). Відсутність прагнень до набуття нових знань у студентів засвідчують низькі показники шкали "Пізнавальні потреби" (52,2%). Однак спостерігаємо незначне зростання названих показників на п'ятому курсі. Низькі показники за шкалою "Креативність" (49,6%) визначають недостатній рівень творчої спрямованості майбутніх психологів.

Висновки. Отже, результати емпіричного дослідження показали недостатній рівень розвитку такого важливого показника розвитку суб'єктності майбутніх психологів, як самоактуалізованість. Порівняльний аналіз результатів тестування студентів першого, другого та п'ятого курсів свідчить, що показники істотно відрізняються між собою. Так, на першому курсі показники самоактуалізованості є вищими, порівняно з показниками другокурсників та п'ятикурсників, однак вже на другому курсі спостерігаємо їх суттєве зниження і незначне зростання на випускному курсі. Ймовірно зниження показників на другому курсі пов'язане із зануренням в навчальну діяльність, з певним емоційним спадом, з оцінкою власного життя як непродуктивного, можливо, із незадоволеністю професійним вибором тощо. Низькі показники у п'ятикурсників можна пояснити кризовими явищами, які мають місце. Очікувана зміна діяльності, початок самостійної трудової діяльності, зміна соціального статусу спричиняють втрату молодого людиною відчуття власної значущості та здатності контролювати своє життя. Однак, загалом як на початку оволодіння майбутньою професією, так і на момент завершення навчання студентам притаманний середній рівень прагнення до самоактуалізації, яка є визначальною у професійно-особистісному зростанні майбутніх психологів.

Відтак, усе вище сказане дозволяє зробити висновок про те, що освітнє середовище вищої школи недостатньо актуалізує розгортання суб'єктного потенціалу майбутніх психологів. Отже, постає необхідність удосконалення підготовки спеціалістів у вищому навчальному закладі, створення психолого-педагогічних умов, які б сприяли розвитку їх суб'єктності, а зокрема самоактуалізації.

Список використаних джерел

1. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А. Маслоу; [пер. с англ. А.М. Татлыбаева]. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
2. Справочник практического психолога. Психодиагностика / [под общ. ред. С.Т. Посоховой]. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2005. – 671, [1] с.: ил.
3. Татенко В.О. Про “егологічний генезис” у Е. Гуссерля та проблему суб'єктних перетворень психіки в онтогенезі / В.О. Татенко // Психологія і суспільство. – 2004. – №4. – С. 13-36.
4. Щербакова Н.А. Эмпатические способности студентов-психологов: учеб. пособие / Н.А. Щербакова. – М.: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2006. – 240 с. – (серия “Библиотека студента”).
5. Яценко Е.Ф. Особенности самоактуализации студентов с разной профессиональной направленностью / Е.Ф. Яценко // Психологический журнал. – 2006. – Т.26, №3. – С.31 – 41.

The article is devoted to the determination of the concept of subjectivity in future psychologists. The concept includes students positive self attitude, the sense of their life authority, self consideration of their reliability, reflexive skills, self actualization and development aspiration. The dynamics of indexes of self actualization are analysed in the educational process of high school establishment. learning. The peculiarities of correlation between level of self actualization and the indexes of life consideration are revealed.

Keywords: subjectivity, self attitude, sense of life authority, reflexive skills, self actualization, level of actualization of personality of future psychologists.

Отримано: 4.11.2011 р.